

Recenseerde Ewald Mackay ooit het *Handboek voor exemplarisch onderwijs* waaraan Bert Kalkman een grote bijdrage leverde, nu bespreekt Bert op verzoek van de redactie een boek van Ewald. Twee collega's kijken elkaar aan via de bladspiegel van *Meesterschap in spiegelbeeld*. Over een persoonlijke reisbeschrijving, een brede benadering van de werkelijkheid en een uitdaging aan Ewald om zich te wagen aan de ontwikkeling van een exemplaar.

Kijk eens wat vaker in de spiegel van ...

'Kijk eens wat vaker in de spiegel van ...' Met deze titel wil ik mijn bespreking van het boek *Meesterschap in spiegelbeeld* van collega dr. Ewald Mackay, docent geschiedenis en filosofie op onze hogeschool, openen. Het boek is te lezen als een persoonlijke reisbeschrijving door het land dat onderwijs heet. Toch blijft het hier niet bij. Langzaam maar zeker wordt de lezer ingewijd in de argumentatie die onder de geheel eigen onderwijsopvatting van onze gewaardeerde collega besloten ligt. Het hele boek draait om de metafoor van de spiegel, een spiegel die overigens maar beperkt zicht biedt. Een spiegel met barsten erin, een spiegel vol vlekken of een aangeslagen spiegel vanwege de adem van degene die ervoor staat. Of een 'waterspiegel', bijna rimpelloos bij windstil weer, maar bij tijden beweeglijk als de stroom van het water die zich onder de spiegel doorbeweegt. Wie in de spiegel van *Meesterschap in spiegelbeeld* kijkt, ziet verleden en heden van de Europese cultuur voorbijkomen. Grieks, Joods en christelijk denken wisselen elkaar af, lijken soms over elkaar heen te buitelen, in elkaar op te gaan, om uiteindelijk toch weer eigen wegen te gaan. Of toch niet? In deze spiegel kijkt ook de lezer, ontwaart daar bij tijden zijn eigen spiegelbeeld en krijgt onvermijdelijk de vraag op zich af hoe hij zich verhoudt tot wat hij in de spiegel van de cultuur ontmoet.

Persoonlijke reis

Dat het boek een heel persoonlijke reisbeschrijving is, blijkt al direct na de inleiding. De schrijver neemt de lezer mee in de wereld van de leerlijn persoonlijke vorming op hogeschool *Driestar educatief*. Dit is een leerlijn waarbinnen verschillende vakgebieden samenwerken en iedere docent vanuit zijn eigen

perspectief studenten inzicht bijbrengt in de vraag hoe zij zich als christelijke leraar hebben te verhouden tot de seculiere cultuur. In *Meesterschap in spiegelbeeld* gaat het voornamelijk over het gedeelte binnen deze leerlijn waarin de cultuurgeschiedenis en de filosofie centraal staan. Na een eerste ontmoeting met de metafoor van de spiegel worden de studenten meegenomen in een reis door de tijd. Via de oudheid en de vroege kerk, de middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd, de periode van de vroege moderniteit – met haar aandacht voor de rede, maar evenzeer voor de romantiek – komen ze aan in de Shadowlands, het tijdperk van de beide wereldoorlogen en onze eigen tijd.

Mooi is hoe Ewald inzicht geeft in de wijze waarop hij zijn eigen onderwijs ervaart. Hij schrijft hoe hij met een zeker heimwee de vierdejaars studenten aan het eind van de reis hun eigen weg ziet gaan, om tegelijkertijd met verwachting en ingehouden spanning de nieuwe eerstejaars te zien binnenkomen: zouden ze mee willen reizen? Hoe ze meereizen, schetst hij in een van de laatste hoofdstukken van het boek. In het hoofdstuk 'De visie van enkele studenten' komen de reizigers zelf aan het woord en laten ze zien wat de 'spiegelreis' met hen gedaan heeft. De vraag wat die hun gebracht heeft, is meestal niet zo concreet te beantwoorden. Wel heeft de reis vaak iets met hun innerlijk gedaan, wat blijkt uit reacties die variëren van zinsneden als 'Hier heb ik leren denken' tot bijna persoonlijke getuigenissen waaruit blijkt dat studenten een christelijke fundering voor hun denken en geloof hebben gevonden.

Wat ik sterk vind is dat, evenals bij exemplarisch onderwijs, in Ewalds beschrijving van zijn onderwijsopvatting de praktijk nadrukkelijk aanwezig

is. Te weinig nog gebeurt het dat leraren hun eigen praktijken beschrijven en deze benutten als onderbouwing van hun ideeën over onderwijs.

Vorming in de ontmoeting

Kritischer sta ik tegenover de idee dat persoonlijke vorming van studenten alleen plaatsvindt binnen onderwijs waarin hun de spiegel van de cultuur wordt voorgehouden. Naar mijn idee is persoonlijke vorming breder. Jonge mensen op de lerarenopleiding worden immers gevormd tot personen die leraar willen worden. En vorming vindt plaats in de ontmoeting met mensen, kinderen, de wereld om ons heen en/of vakgebieden waar iets van het eigene, de idee van het vak naar

Waarom zou je door middel van een prisma het licht willen breken, om zo het geheim hiervan te weten te komen? Zelf zou ik het lokaal liever zien als een kamer, analoog aan het gedicht 'Zondagmorgen' van Ida Gerhardt, waar het licht door de kamer wandelt en de dingen aanraakt. Hier valt het licht van God over allen en alles heen. Het valt over heden en verleden, over leraar en leerlingen, maakt zichtbaar wat onzichtbaar was, maar breekt de dingen niet. Dat is nu juist wat wij mensen doen. Zomaar een overweging om het nog eens over te hebben.

Chronologie!

Een ander spannend punt is de gedachte van de

'Wat is het echte bezwaar tegen niet-chronologisch onderwijs?'

voren komt. Leraren die dit laatste achterwege laten en slechts functioneel met hun inhouden omgaan, begaan een grote vergissing. Historici en filosofen zouden wel eens gelijk kunnen hebben wanneer zij in hun kritiek op het onderwijs zeggen dat de spiegel van de cultuur ontbreekt. Maar de persoonlijke vorming alleen aan hun vakgebied overlaten, gaat mij te ver.

Meester in vormgeving en ontsluiting

In beeldende taal wordt de relatie tussen leraar en studenten geschetst: 'lesgeven is alchemie'; 'als leraar moet je bij je eigen gestalte zijn'; 'je moet de leerlingen willen zien en de verre naaste zoals die uit de spiegel van de tijd naar voren komt'. Het gaat bij lesgeven volgens Ewald om intuïtieve praktijken waarbij een intuïtieve reflectie hoort. En de klassenpraktijk typeert hij als een prisma. Of het allemaal klopt met wat de onderwijskundige theorieën over leraarschap zeggen, lijkt er niet toe te doen. In het kader van dit boek is dit ook geen probleem. Toch vraagt 'meesterschap' naast intuïtie ook kennis over hoe je onderwijs vormgeeft, hoe je leerlingen stimuleert, hoe je de werkelijkheid ontsluit enzovoort. En hoewel de schrijver een meester in zijn vak is, denk ik dat er nog wel eens verdieping zou kunnen optreden wanneer hij zich zou wagen aan de ontwikkeling van een exempel. Dan zal blijken dat pedagogische en onderwijskundige kennis best iets te bieden heeft. Om deze reden is het overigens te waarderen dat Ewald in zijn boek zijn eigen onderwijspraktijk fundeert en deze plaatst binnen het geheel van de pedagogische traditie. Zo geeft hij er blijk van zich in deze wereld te verdiepen.

Beeldende taal is mooi en neemt je mee. Toch moest ik bij het beeld van het lokaal als prisma denken aan de controverse tussen Goethe en Newton over het licht.¹

chronologie. Ik kan me voorstellen dat Ewald vanuit zijn historisch besef belang hecht aan het onderwijzen van de 'tijdsvolgorde' van ontwikkelingen. Bij exemplarisch onderwijs gaat het erom representatieve kernthema's te vinden die het mogelijk maken een verschijnsel te ontmoeten in zijn rijke context, waar uiteraard ook de historische context en de chronologie toe behoren. Ewald zal toch nog eens uit moeten leggen wat nu zijn echte bezwaar is tegen niet-chronologisch onderwijs! Misschien dat hij zich dan ook nog eens moet uitspreken over het merkwaardige verschijnsel dat het geschiedenisonderwijs in de praktijk in groep 8 eindigt met de Tweede Wereldoorlog, terwijl leerlingen juist dan op een leeftijd gekomen zijn om te begrijpen wat chronologie inhoudt en het logisch zou zijn met hen in de oudheid te stapten.

Herkenbare biografie

Dwars door het boek heen loopt de eigen biografie van de schrijver. Waarschijnlijk niet voor iedereen even herkenbaar, maar voor mij heel herkenbaar. De Calvijnschool in Sliedrecht met Meester Stout, meester Jongeneel en meester Huijbers, en de Guido de Brès in Rotterdam roepen herkenning op. En toch ... de beleving ervan is heel persoonlijk. Via universiteit, promotie en een baan in het voortgezet onderwijs komt de lezer op hogeschool *Driestar educatief* terecht.

De werkelijkheid als werkelijkheid Gods

Het stimulerende van *Meesterschap in spiegelbeeld* is dat het laat zien dat het verstaan van de wetenschapsgeschiedenis van een vakgebied in relatie met het denken over geloof écht meerwaarde heeft voor zowel leraren als studenten. Dat is wat Ewald ten diepste doet in zijn boek. Voortdurend zoekt hij de ruimte om het geloof in God een legitieme plaats

te geven binnen het wetenschappelijke denken. Staande in de lange traditie van de kerk en het Joods-christelijke denken breekt hij een lans voor een 'brede' benaderingswijze van de werkelijkheid, waarbij hij zich losrukt uit de eenzijdigheid van het dominante natuurwetenschappelijke denken. In deze wijze van denken wordt de werkelijkheid inderdaad een metafysische grootheid die niet autonoom, maar als de spiegel van God is.

Het is dan ook alleszins te begrijpen dat in het boek verzet doorklinkt tegen de autonomie van de rede en het individu zoals deze zich in de samenleving en het onderwijs manifesteert. Terecht wordt hier de verbinding gelegd met de middeleeuwse discussie over nominalisme en realisme², waarbij duidelijk wordt dat de schrijver volgens goed christelijke traditie iets meer realist dan nominalist is, zonder hierin naïef te zijn en te vervallen in het extreme. Heteronomie in plaats van autonomie dus! Hier vertoont Ewalds onderwijsopvatting een duidelijke verwantschap met de manier waarop binnen exemplarisch onderwijs over de werkelijkheid wordt gedacht. Daar wordt immers ook iets zichtbaar van het geloof dat de mens is aangelegd op God, de medemens en de werkelijkheid en dat deze werkelijkheid een voorgegeven orde heeft die gekend kan worden. Met de schrijver haast ik me echter te zeggen dat bescheidenheid in dezen op zijn plaats is, omdat wij mensen slechts 'ten dele' kennen. Dat de schrijver zich aangetrokken voelt tot de fenomenologie, waar de werkelijkheid in samenhang waargenomen wordt, is te begrijpen. Maar gaat het hier niet wat te snel? Kunnen we hier de Egyptenaren beroven?³ Of moet het besef dat het religieuze denken de wortel dient te zijn van het wijsgerige denken ons hier voorzichtig maken en juist aanzetten om een eigen

aan de ideeën van de Reformatorische Wijsbegeerte van Dooijeweert en Vollenhoven. In het begin van het boek wordt deze authentieke denkrichting even aangestipt, maar verder blijft hij buiten beeld. En dat terwijl de Reformatorische Wijsbegeerte toch ook in de discussie met de fenomenologie en het denken over de werkelijkheid een geheel eigen christelijk perspectief biedt.

Tussenpositie?

Wat dieper kijken we aan het eind van het boek in de persoonlijke verhouding van de schrijver tot de Groninger hoogleraar en ethisch theoloog Isaäk van Dijk en de filosoof Emmanuël Levinas. Bij Van Dijk is er sprake van de gerichtheid op de ziel van het kind en de stof, waarbij de ziel – van de aanvang aan door God gestempeld – wacht op ontvouwing. Het laatste is slechts mogelijk wanneer de leraar de weg naar de eigen ziel gevonden heeft. Opmerkelijk is dat Van Dijk net als Wagenschein voorkeur blijkt te hebben voor de aforisticus Georg Christoph Lichtenberg en dat hij het beeld van de kristallen gebruikt waar het gaat om 'levende kennis'. Wat mij niet duidelijk wordt, is hoe Ewald hier Van Dijks idee over de levende ontmoeting met de historie interpreteert en van toepassing laat zijn op zijn idee over chronologie. Is dit niet in tegenspraak met elkaar? Of maakt ook dit onderdeel uit van de tussenpositie die onze collega wil innemen, zoals hij dit ook doet in de ontmoeting met Levinas, waar hij zich als christen en drager van de westerse traditie gespiegeld ziet in het Joodse gelaat?

Pedagogiek van de hoop

Wie *Meesterschap in spiegelbeeld* leest, komt veel tegen wat tot denken aanzet over de verhouding tussen geloof en rede, de kijk op de werkelijkheid, de traditie

'Wij zouden veel vaker, langduriger en met geduld in de spiegel van onze christelijke (pedagogische) cultuur moeten kijken'

christelijke werkelijkheidsbeschouwing te hanteren?

Nóg breder perspectief

In Ewalds verantwoording van zijn eigen visie binnen de grote pedagogische traditie blijkt verbondenheid met denkers als Pythagoras, Plato, Socrates, Augustinus, Thomas van Aquino en Comenius. Ook Bavinck, Waterink, Kohnstamm en Wagenschein, Klafki en Ter Horst worden in deze rij genoemd. Dit zijn allen denkers die staan in de traditie van de inwijding en in meer of mindere mate de werkelijkheid zien als onderdeel van het metafysische. Een vraag die mij blijft hangen, is waarom er zo weinig aandacht geschonken wordt

van de kerk, de grote denkers en last but not least de eigen positie van onze collega. Na het lezen van dit boek voel ik me opnieuw bevestigd in het gevoel dat wij als christenen veel vaker, maar ook langduriger en met geduld, in de spiegel van onze christelijke (pedagogische) cultuur moeten kijken. Wie dat gelovig doet, zal op zeker moment beseffen dat hij langzaam maar zeker ingewijd wordt in – zoals Ewald dat noemt – de Grote (heteronome) Metafysische Traditie. Het is dit besef dat ons bewustmaakt van de hoge roeping die wij als christenen in deze wereld hebben en dat ervoor zorgt dat we niet vrijblijvend kunnen staan tegenover de huidige postmoderne wijze van denken over

onderwijs. Wie dit overdenkt, realiseert zich opeens de waarheid van Wagenscheins notitie in een van zijn dagboeken: 'Exemplarisch onderwijs zal religieus zijn of ze zal niet zijn!' Er is dus werk aan de winkel voor de christelijke leraar. Weg met de vrijblijvendheid! Christelijke pedagogiek is pedagogiek van de hoop. Of, om met de laatste zin uit het boekje af te sluiten: 'Werp uw brood uit op het water en gij zult het vinden na vele dagen.'⁴

Naar aanleiding van: Mackay, E. (2007), *Meesterschap in spiegelbeeld*. Beschouwingen over persoonlijke vorming in het cultuuronderwijs. Gouda: *Driestar educatief*.

Noten

¹ Mag je een natuurkundig verschijnsel, zoals het licht, breken en het zo zijn eigenheid ontnemen? Dat was de metafysische vraag die Goethe zich stelde in zijn confrontatie met Newton over de verklaring van het ontstaan van kleuren. Zelf verklaarde hij het ontstaan hiervan door een wisselwerking tussen donker en licht. Newtons theorie was dat het witte licht zich door een prisma breekt in de kleuren van de regenboog. Ten diepste is Newtons zienswijze te typeren als de waarneming van licht als uiterlijk verschijnsel. Goethe daarentegen nam licht waar als fenomeen, met andere woorden: als verschijnsel met zowel een 'uiterlijke' als een 'innerlijke' kant.

² Bij de discussie tussen het nominalisme en het realisme in de middeleeuwen ging het over de vraag hoe algemene begrippen (zoals schoonheid, het goede of de mens) zich verhouden tot elementen die onderdeel uitmaken van die begrippen (zoals iets wat mooi of goed is of een bepaalde mens). Is er een gemeenschappelijk element aanwezig dat bestaanwaarde heeft, of is dit slechts ingebeeld en een gevolg van ons taalgebruik? Het nominalisme stelt dat algemene begrippen niet anders zijn dan 'nomina': namen. Woorden verwijzen volgens deze stroming slechts als vage etiketten, met in zich een bepaalde autonomie, naar dingen in de wereld. Het realisme vat de algemene begrippen op als de hoogste en enige werkelijkheid. Tot op vandaag de dag zijn elementen van deze discussie herkenbaar.

³ Bij hun uittocht uit Egypte lieten de Israëlieten de afgodsbeelden en 'zware lasten' achter, terwijl ze wel Egyptisch vaatwerk, kleding en sieraden van goud en zilver van de inwoners meenamen. Dit 'Bijbels precedent' bracht denkers in de vroeg-christelijke kerk, zoals Augustinus, tot de stelling dat christenen bepaalde elementen van de visie van niet-christelijke denkers soms best mogen gebruiken zonder een specifiek-christelijke visie te ontwikkelen. De uitdrukking 'De Egyptenaren beroven' verwijst hiernaar.

⁴ Prediker 11:1.

Bert Kalkman is lector exemplarisch onderwijs bij Driestar educatief. Hij is eveneens directeur opleiding bij deze organisatie.

Meesterschap in spiegelbeeld